

проведенні експертизи призводить до втрати часу, а тим самим, враховуючи специфіку залізничного транспорту, не всі питання, що цікавлять слідчого, можуть бути вирішені.

Важливим під час розслідування вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство, є й той факт, що слідчому необхідно використовувати спеціальні знання не лише в галузі судової медицини, але й спеціальні знання, якими володіє людина, яка досконало знає будову залізничного транспорту, основних вузлів, його функціонування, можливості та особливості, технічні характеристики вантажних та пасажирських вагонів.

Підсумовуючи, можемо дійти висновку, що подолання протидії розслідуванню можливе лише у разі продуманих та кваліфікованих дій слідчого, які потребують від нього енергійності, швидкості мислення, виявлення ініціативи. Водночас для досягнення позитивного результату слідчому не слід діяти поспішно та необмірковано.

Бібліографічні посилання

1. Кримінально-процесуальний кодекс України : науково-практ. коментар / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. – Вид. третє, перероблене та доповнене. – К., 2006.
2. Миронов А. И. Осмотр места происшествия по делам об убийствах : учебно-методич. пособ. / А. И. Миронов. – М., 1958.
3. Про затвердження Інструкції про порядок розслідування та обліку нещасних випадків невиробничого характеру на залізничному транспорті України : Наказ Міністерства транспорту України від 08.04.1998 № 117. – Режим доступу : <http://www.uapravo.net/data/base53/ukr53663.htm>.
4. Разумов Э. А. Осмотр места происшествия / Э. А. Разумов, Н. П. Молибога. – К., 1994.
5. Сидоров А. С. Первоначальный этап расследования убийств, совершаемых на железнодорожном транспорте / Сидоров А. С. – М., 2003.

Надійшла до редакції 09.04.2012

О.В. Лускатов

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985/343.3

ТИПОВІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Розглянуто типові ситуації, які формуються на початковому етапі розслідування різних видів злочинів, що посягають на громадський порядок.

Ключові слова: *типова ситуація, початковий етап, злочини проти громадського порядку.*

Рассмотрены типичные ситуации, которые формируются на начальном этапе расследования различных видов преступлений, посягающих на общественный порядок.

Ключевые слова: типичная ситуация, начальный этап, преступления против общественного порядка.

The scientific article was devoted to the typical situations, which have been formed at the initial stage of the investigation of different types of crimes that infringe on public order.

Keywords: a typical case, the initial stage, crimes against public order.

Постановка проблеми. Актуальність названої теми зумовлена необхідністю дослідження та виділення різновидів типових слідчих ситуацій, що складаються на початковому етапі розслідування злочинів проти громадського порядку. З урахуванням особливостей кожного окремо взятого виду діяння вказаної категорії виникає необхідність виявлення як схожих, так і відмінних рис, котрі характеризують зазначені слідчі ситуації, для з'ясування найбільш типових з них, що може слугувати основою для визначення основних напрямків розслідування будь-якого злочину проти громадського порядку з подальшим обранням необхідного алгоритму дій слідчого та інших органів, які з ним взаємодіють. Важливим є порівняння ситуацій, що формуються як на момент надходження повідомлення про злочин, так і після порушення кримінальної справи, оскільки усвідомлення динаміки таких можливих змін також дозволяє точніше вирішити вказане вище завдання.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженню проблеми слідчих ситуацій приділялась увага багатьма науковцями. Зокрема, певний внесок до їх розробки зробили В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, С.В. Великанов, А.Ф. Волобуєв, Л.Я. Драпкін, Г.І. Грамович, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова, О.Р. Ратинов, М.В. Салтевський, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько та ін. Вченими розглядались загальні питання щодо поняття, формування типових слідчих ситуацій, їх класифікації тощо. Серед науковців, які вивчали типові ситуації, що складаються при розслідуванні різних видів злочинів проти громадського порядку, слід назвати М.С. Бушкевич, В.І. Захаревського, М.В. Салтевського, М.І. Скригонюка, П.В. Шалдирвана та ін.

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування традиційно досліджуються при створенні майже кожної окремої криміналістичної методики. Їх виділення стосовно процесу розслідування злочину певного виду, зокрема й проти громадського порядку, дозволяє пропонувати конкретні рекомендації щодо застосування відповідного алгоритму дій для вирішення цих ситуацій. Разом з тим на практиці у процесі кваліфікації тих або інших правопорушень у працівників правоохоронних органів досить часто виникають проблеми щодо розмежування різних злочинів проти громадського порядку, і лише після проведення майже всього розслідування, на його заключному етапі приймається рішення

щодо остаточного визначення виду вчиненого діяння. Як зазначає П.В. Шалдирван, об'єктом злочинів, передбачених ст. 293-296 КК, є громадський порядок, але об'єктивна сторона не завжди має значні розбіжності, а тому важливо визначитися із відмінностями у складах вказаних діянь [21, с. 58]. Відтак, слідчий не завжди може достатньо ефективно застосовувати конкретний алгоритм дій для вирішення визначеної ним ситуації, що склалася за окремим видом розслідуваного злочину проти громадського порядку, та навіть робить це помилково. Тож йому доцільніше керуватись рекомендаціями щодо вибору типових слідчих ситуацій, які формуються за різними видами злочинів зазначеної категорії, й, відповідно, використовувати для їх вирішення більш універсальний алгоритм дій. Ступінь його конкретності буде меншим стосовно ситуації, що склалась при вчиненні діяння окремого виду, але одночасно зменшується чи взагалі зникає небезпека помилки, тобто негативного результату розслідування.

Метою статті є вирішення таких завдань: 1) дослідити думки вчених щодо типових ситуацій, котрі формуються при розслідуванні різних видів злочинів проти громадського порядку; 2) відокремити ситуації, що формуються на момент надходження будь-яких даних про злочин, від таких, що наявні після порушення кримінальної справи; 3) визначити типові ситуації, що найчастіше складаються на початковому етапі розслідування злочинів проти громадського порядку, незалежно від їх виду.

Виклад основного матеріалу. Типову слідчу ситуацію визначають як сукупність умов, у яких на даний момент відбувається розслідування [3, с. 630]. Пізнаючи її, слідчий враховує фактори про подію злочину інформаційного, процесуального, тактичного, психологічного і, нарешті, організаційного характеру [16, с. 101]. У матеріалах кримінальної справи є певний обсяг інформації про подію, проте такі дані необхідно зуміти “побачити”. У першу чергу слідчого турбує наявність максимально конкретних даних щодо винної особи. Ступінь поінформованості про неї, незалежно від виду злочину, найчастіше стає відправним моментом, базою для формування слідчої ситуації. На думку О.М. Васильєва, не може бути випадків, коли взагалі відсутні дані про суб'єкт злочину [7, с. 38]. Треба завжди усвідомлювати, що потрібна інформація може бути отримана з різних джерел, з матеріальних та ідеальних слідів. Саме від досвіду конкретного працівника, здатності виявити криміналістично значущі дані, правильно їх оцінити залежить формулювання його висновку щодо наявності певного різновиду слідчої ситуації та обрання відповідного алгоритму розслідування. На початковому етапі розслідування злочинів певного виду (категорії), зокрема й злочинів проти громадського порядку, в умовах інформаційної невизначеності зробити це буває досить складно, оскільки саме у цей період потенційно існує можливість формування найбільшої кількості різновидів ситуацій.

М.В. Салтевський називав слідчу ситуацію інформаційною вихідною, відправним початком, що кожного разу спонукає слідчого до нової

діяльності. На його думку, найбільше методичне значення має вивчення тих з них, котрі виникають на стадії порушення кримінальної справи, тобто стадії виявлення ознак злочину, прийняття рішення щодо початку розслідування та вибору його напрямку [19, с. 374-375]. На думку І.О. Возгріна, стосовно початкового етапу розслідування хуліганства типові слідчі ситуації складаються залежно від таких умов: від кого й кому надійшло повідомлення про злочин; скільки часу пройшло з моменту його вчинення до моменту порушення кримінальної справи; встановлено чи ні особу хулігана; чи затримано підозрюваного; де й коли був учинений злочин; в чому містились хуліганські дії та, зокрема, які залишилися матеріальні сліди; що було здійснено органами дізнання чи слідчим до порушення кримінальної справи тощо [8, с. 70].

Слід вказати на певне розмаїття точок зору, запропонованих науковцями стосовно видів типових ситуацій, що складаються при розслідуванні різних посягань на громадський порядок, зокрема й на початковому етапі слідства.

На нашу думку, доцільно спочатку проаналізувати позиції, що стосуються процесів розслідування злочинів проти громадського порядку в цілому, після чого звернутись до думок авторів, які досліджували окремі види діянь зазначеної категорії. Це дасть змогу, перейшовши від загального до окремого, порівняти ситуації за різними видами злочинів та виділити схожі й відмінні риси.

М.В. Салтевський виділяв типові ситуації, що складаються при розслідуванні злочинів проти громадського порядку та громадської безпеки, поділяючи діяння даної категорії за способом їх учинення та слідвою обстановкою на дві групи: 1) злочини, спосіб учинення котрих являє собою активну взаємодію злочинця з матеріальним середовищем; 2) злочини, спосіб учинення яких являє собою бездіяльність суб'єкта або дії (бродяжництво), не пов'язані з конкретним місцем події.

Відповідно до першої групи автор конструював таку систему слідчих ситуацій:

1) наявна інформація щодо події є достатньою для порушення кримінальної справи та початку розслідування, зокрема: а) злочинець добровільно заявляє про порушення ним правил та при цьому вживає заходів щодо усунення шкідливих наслідків; матеріальні сліди збережені, наявні свідки-очевидці, потерпілі; б) злочинця затримано на місці події або невдовзі за підозрою в учиненні злочину; наявні матеріальні сліди, є свідки, але немає потерпілих; в) злочинець відомий, але зник з місця події; наявні матеріальні сліди, потерпілий та свідки; г) наявні матеріальні сліди, потерпілий та свідки, але невідомий злочинець; д) злочинець невідомий, наявні матеріальні сліди, але немає свідків; е) злочинець невідомий, відсутні матеріальні сліди та свідки;

2) у наявних джерелах відсутня інформація щодо ознак злочинного порушення правил, зокрема: а) є необхідним подальший збір інформації для вирішення питання щодо початку розслідування; б) інформація міс-

тять ознаки адміністративної провини; в) інформація не містить ознак ні злочину, ні адміністративної провини (наприклад, хибний виклик на місце події);

3) зібрана інформація містить недостатньо ознак для порушення кримінальної справи та початку розслідування.

Щодо другої групи М.В. Салтевський пропонував такі ситуації: 1) наявний факт порушення правил, злочинця затримано; 2) наявна інформація (повідомлення громадянина, представників організації) щодо фактів порушення правил, але злочинець невідомий [19, с. 375-376, 379].

З урахуванням мети даної статті для нас інтерес становлять лише ситуації першої групи, оскільки інші не лише з'являються до порушення кримінальної справи, але й настільки розмиті, що не дозволяють уявити перспективу прийняття даного процесуального рішення.

Розглянемо зазначену групу детальніше. Ситуації «а» та «б» досить схожі і відрізняються лише різним рівнем поінформованості щодо особи потерпілого, а також тим, що з урахуванням порядку встановлення особистості злочинця можуть скластись різні ситуації (конфліктні чи некофліктні) при проведенні слідчих дій за його участі. Здається, що зазначені ситуації немає сенсу розмежовувати й можна розглядати спільно, оскільки алгоритми розслідування будуть майже однаковими, а різниця полягатиме лише у необхідності встановлення особистості потерпілого. Крім того, за кожною з ситуацій завжди бажано ставити завдання виявлення хоч якихось або додаткових свідків-очевидців, зокрема коли злочин вчинено у людному місці. На нашу думку, хоча потерпілий і відрізняється від свідків-очевидців процесуальним статусом, але якщо розглядати їх усіх як джерело інформації про подію злочину, то слід визнати, що обидві категорії осіб є її безпосередніми учасниками, а відмінні тим, що потерпілий відчув на собі певний вплив з боку порушника громадського порядку, а свідки лише спостерігали зі сторони перебіг всієї події в цілому чи її окремих стадій. Тож зазначені категорії осіб суттєво не відрізняються в тому розумінні, що всі вони можуть надати певну інформацію про подію, а тому при визначенні характеру слідчої ситуації не надто важливим є їх процесуальний статус. Вони всі є очевидцями злочину. До речі, якщо на початку розвитку події на потерпілого було здійснено фізичний вплив, в результаті чого він знепритомнів, ступінь його поінформованості про обставини злочину може бути значно меншим, ніж у інших очевидців.

Якщо з урахуванням вказаного вище спробувати об'єднати дві зазначені ситуації, «а» та «б», то спільну можна запропонувати у такому вигляді: «Злочинець відомий і затриманий, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події». Відповідно, ситуацію «в» можна визначити так: «Злочинець відомий, але не затриманий, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події».

Ситуації «г» та «д» схожі тим, що злочинець невідомий, а відрізняються лише відсутністю потерпілого, що, на нашу думку, є не надто суттє-

вим при обранні алгоритму розслідування кожної з них. Об'єднавши ці ситуації, можна визначити спільну таким чином: «Злочинець невідомий, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події».

Проаналізуємо ситуацію «е» – злочинець невідомий, відсутні матеріальні сліди та свідки. Автор безпосередньо не констатує наявності потерпілої особи, але здається, що саме це витікає зі змісту ситуації. Відсутність матеріальних слідів може бути результатом впливу низки об'єктивних та суб'єктивних факторів. Але за відсутності ідеальних слідів (у вигляді заяви чи повідомлення, показань хоча б від однієї особи) стає незрозумілим, що саме є джерелами отримання інформації про подію й відповідно базою для формування слідчої ситуації. З урахуванням вказаного вище пропонуємо формулювання ситуації у такому вигляді: «Злочинець невідомий, відсутні матеріальні сліди та очевидці події».

Таким чином, в цілому можна запропонувати такі види типових слідчих ситуацій: 1) злочинець відомий і затриманий, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 2) злочинець відомий, але не затриманий, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 3) злочинець невідомий, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 4) злочинець невідомий, відсутні матеріальні сліди та очевидці події.

Слід констатувати, що переважна більшість злочинів проти громадського порядку вчиняється не одноособово, а групою порушників. Відповідно, й типові слідчі ситуації зазначеної категорії посягань за своїм змістом мають це враховувати. Уявляється, що вказані вище ситуації потенційно можуть бути додатково диференційовані залежно від того, всі чи ні підозрювані особи виявлені на початковому етапі слідства. Проаналізуємо їх. Перша ситуація є найбільш сприятливою для проведення слідства незалежно від того, вчинено злочин одноособово чи групою. Разом з тим в останньому випадку (групового діяння) можливі такі варіанти: а) всі злочинці відомі та затримані; б) всі злочинці відомі, але лише частину з них затримано; в) частину злочинців відомо та затримано. Замислимося над тим, чи може бути слідчий достатньо впевненим у тому, що йому відомі всі порушники громадського порядку, коли свідки заявляють про їх достатню чисельність та ще й з цієї обставини надають неоднакові показання. Якщо, наприклад, виникає бійка між декількома особами або відбуваються інші активні дії, очевидцю буває досить важко усвідомити спочатку сутність події, а потім ще й порахувати кількість осіб, які можуть рухатись досить швидко одні стосовно інших. Здається, що у разі масових заворушень проведення таких розрахунків взагалі виявиться марною тратою часу. Тож слідчий припускає, що певні винні особи залишилися не лише незатриманими, але й невстановленими. Відтак, стає необхідним планування низки розшукових дій, спрямованих на виявлення як інших очевидців події, так і нових суб'єктів злочину.

На думку деяких учених-криміналістів, пошук джерел додаткової інформації є основним напрямком розслідування у випадках, коли в матеріалах справи немає даних, що дозволяють шукати конкретного вин-

ного [9, с. 10; 18, с. 395]. Не заперечуючи, що можлива така ідеальна ситуація, коли всі злочинці відомі та затримані, вважаємо більш доцільним саме на початку розслідування прийняття слідчим тактичного рішення щодо необхідності проведення додаткових розшукових заходів.

З урахуванням вказаного пропонуємо планувати слідство на початковому етапі, виходячи з наявності таких ситуацій: 1) злочинці (злочинець) відомі й затримані, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 2) частину злочинців відомо та затримано, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 3) частину злочинців (окремі злочинці) відомо, але не затримано, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 4) злочинці (злочинець) невідомі, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 5) злочинці (злочинець) невідомі, відсутні матеріальні сліди та очевидці події.

Далі розглянемо типові слідчі ситуації, що формуються на початку розслідування різних видів злочинів проти громадського порядку. Почнемо з найбільш розповсюдженого з них – хуліганства.

Автор навчального посібника щодо розслідування вказаного виду злочину Л.Ш. Берекашвілі прямо не говорить про необхідність урахування типових слідчих ситуацій, але пропонує визначати черговість початкових слідчих дій, виходячи з того, чи затримано злочинця при вчиненні правопорушення; чи він зник, але відомий заявнику; чи хулігана не затримано й він не знайомий особі, яка заявила про злочин [4, с. 16]. Подібну думку висловлює й Е.М. Лифшиц [12, с. 489]. Крім того, схожі ситуації, що виникають на початковому етапі розслідування, вказують інші науковці: 1) хулігана застигли на місці злочину, відомий потерпілий, наявні свідки та явні сліди злочину; 2) хуліган з місця події зник, але відомі ознаки його зовнішності та інші прикмети; 3) хуліганські дії учинено, але злочинець невідомий [1, с. 177; 13, с. 494-495]. На відміну від зазначених поглядів, В.С. Кузьмічов та Г.І. Прокопенко, називаючи аналогічні першу й другу, третю ситуацію вказують суттєво іншу – хуліган з місця злочину втік, але відомі його дані [15, с. 335].

Вказаний перелік ситуацій дещо розширював М.В. Салтевський, відповідно до думки якого на початковому етапі розслідування хуліганства вони можуть бути такими: 1) особу затримано на місці події, наявні свідки, потерпілий та матеріальні сліди; 2) особа, яка вчинила хуліганські дії, знаходиться на місці події та продовжує їх здійснювати; 3) хуліганські дії учинені в минулому, особу злочинця відомо; 4) особа, що учинила хуліганство, зникла, її особа відома лише в обсязі ознак зовнішності, що встигли запам'ятати потерпілий та свідки; 5) виявлені сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає [18, с. 248-249]. Досить схожі за змістом типові ситуації початкового етапу пропонує Е.В. Пряхін [14, с. 417].

А.О. Крикунов вказує на такі типові слідчі ситуації, що можуть складатися на початку розслідування хуліганства: 1) особу застигли на місці злочину, відомий потерпілий, наявні свідки-очевидці та інші сліди злочи-

ну; 2) особа зникла з місця події та відома лише за ознаками зовнішності; 3) хуліганські дії вчинені в минулому; відомі злочинець та потерпілий; 4) хуліганські дії мали місце, але злочинець невідомий, немає й потерпілого [11, с. 16-17]. Подібні в цілому [2, с. 244-245] або лише до перших трьох з перелічених ситуації [5, с. 208] називають й інші науковці.

На думку М.С. Бушкевич, типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, учиненого групою осіб, класифікуються залежно від інформаційної забезпеченості, наявності протидії розслідуванню та можливості застосування запобіжного заходу. Результати дослідження показують, що найбільш типовими на вказаному етапі є ситуації (53% випадків), які характеризуються інформаційною визначеністю, наявністю протидії розслідуванню з боку підозрюваних у різному ступені виразності, можливістю їх затримання, застосування запобіжного заходу, використання тактичних прийомів при проведенні слідчих дій [6, с. 12, 18].

В.І. Захаревський залежно від інформованості слідчого про особи підозрюваних та потерпілих і склад групи виділяє такі вихідні типові ситуації: 1) хуліганство мало місце; у вихідній інформації містяться повні дані про хулігана або їх групу, обставини вчинення злочину; наявні свідки-очевидці та явні сліди злочину; 2) є дані про злочин та його шкідливі наслідки; встановлено потерпілого; є дані про особу, що вчинила хуліганство, але підозрюваний сховався від слідства; 3) наявні достовірні дані про факт хуліганства, але лише деяка імовірна інформація про підозрюваного або групу хуліганів; 4) на час порушення кримінальної справи встановлено хулігана або групу злочинців, наявні матеріальні наслідки події, але не встановлено особу потерпілого [10, с. 21-22].

Частково схожі на останні чотири зі вказаних ситуацій називає М.Г. Шурухнов, а саме: 1) хуліганство вчинено групою осіб, наявні свідки та явні сліди, є потерпілі, відомі окремі злочинці; 2) злочин учинено групою осіб, встановлені хулігани, але не встановлені особи потерпілих; 3) хуліганство вчинено групою осіб, є свідки та потерпілі, злочинці зникли, але є дані щодо їх зовнішніх ознак; 4) хуліганство вчинено групою осіб, є свідки та потерпілі, злочинці зникли та про них є уривчасті дані [22, с. 502].

Порівнявши перелічені позиції науковців, слід зазначити, що окремі з них вказують типові слідчі ситуації, що є досить схожими за алгоритмами слідчих та інших дій. Зокрема, це можна стверджувати щодо першої та другої ситуацій, запропонованих М.В. Салтевським, а також трьох ситуацій, вказаних Є.В. Пряхінім. По-перше, слід констатувати, що ті з названих науковцями ситуацій, де йдеться про злочин, який ще триває, формуються до порушення кримінальної справи. Певні ситуації виділені з урахуванням того, хто саме (працівники міліції чи інші суб'єкти) виявили злочин та затримали хулігана, але різниця між ними є досить умовною, оскільки після порушення кримінальної справи алгоритми їх розслідування в цілому будуть співпадати.

В.І. Захаревський та М.Г. Шурухнов пропонують деякі типові слідчі ситуації, за змістом яких важко визначити, чи наявний (затриманий) хуліган або декілька винних, з якими відповідно можна проводити різні процесуальні дії та отримувати інформацію для подальшого планування розслідування.

Аналіз зазначених вище позицій науковців дозволяє згрупувати схожі за змістом типові слідчі ситуації, розподіливши їх всі на чотири різновиди. На нашу думку, найповніше характеризують обсяг наявної в розпорядженні слідчого інформації такі ситуації, сформульовані різними авторами: 1) хулігана застигли на місці злочину, відомий потерпілий, наявні свідки та явні сліди злочину; 2) хуліган з місця злочину втік, але відомі його дані; 3) злочинець зник з місця події, відомі його ознаки зовнішності та напрямок руху, є особа потерпілого, свідки, наявні сліди злочину; 4) хуліганські дії мали місце, але особи злочинця та потерпілого невідомі.

Надалі розглянемо думки науковців стосовно типових слідчих ситуацій, що формуються після вчинення масових заворушень.

М.І. Скригонюк вважає, що при розслідуванні масових заворушень можна за елементами психологічного характеру розподілити слідчі ситуації на безконфліктні, малоконфліктні, конфліктні та особливо конфліктні. Він також пропонує класифікувати слідчі ситуації, що складаються при розслідуванні вказаного виду посягань, за такими ознаками: за змістом масових заворушень – на 1) стабільні, 2) тимчасові та 3) епізодично-системні); за *фабулою обвинувачення у кримінальній справі* – на такі: 1) кожна особа з натовпу, що безчинствував, нікого серед інших учасників не знала особисто; 2) в основному особа – учасник натовпу, що безчинствував, була в групі знайомих; 3) у вчиненні масових заворушень в умовах натовпу брали участь окремі групи осіб за попередньою змовою, організовані групи, злочинні організації; за *учасниками масових заворушень* – на 1) спортивно-молодіжні; 2) молодіжно-політичні; 3) анархо-демократичні; а також за *перспективою розвитку слідчої ситуації, часом, обсягом, складністю, ступенем протидії їх розкриттю* [17, с. 90-91]. На жаль, констатуючи таке розмаїття видів слідчих ситуацій, автор не пропонує ті з них, що визначають ступінь інформованості щодо винних осіб, можливості проводити з ними процесуальні дії, наявність слідів, потерпілих осіб та очевидців.

П.В. Шалдирван вказує такі найбільш поширені слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень: 1) надійшло повідомлення про групові дії натовпу, які вже закінчилися, але не відомо, чи це групове хуліганство, чи масові заворушення; є інформація про пошкодження або знищення майна, погроми; є постраждалі – випадкові особи та працівники органів внутрішніх справ; не відомі мотиви скоєного; відсутні дані щодо конкретних організаторів та активних учасників подій; 2) надійшло повідомлення про групові злочинні дії натовпу, які ще тривають; є дані про погроми, пожежі; є постраждалі в результаті дій

натовпу; недостатньо інформації щодо масштабів групових дій, їх наслідків, а також щодо мотивів скоєного; дані щодо активних учасників та організаторів подій не повні; 3) наявність справи про спричинення тілесних ушкоджень або про вбивство, згвалтування, деякі інші злочини, а також наявність даних про зволікання з розслідуванням, притягненням винних до відповідальності або про зловживання з боку працівників правоохоронних органів призводить до групових злочинних дій, спрямованих або на представників влади, або на групу населення (причетні до злочинної діяльності, об'єднані на етнічній або національній основі та ін.); відомі мотиви вчиненого (вимога негайного покарання винних, помста та ін.); відомі організатори та частково – активні учасники подій, але їх місце перебування невідомо; 4) вчинені масові заворушення; відомі організатори й активні учасники заворушень, частина з яких затримана за вчинення суспільно небезпечних дій, частина перебуває у розшуку; 5) групові злочинні дії в установах Державного департаменту України з виконання покарань; є постраждалі, знищено або пошкоджено майно, скоєно погроми [21, с. 96-98]. На нашу думку, автор надто розгорнуто формулює пропоновані типові ситуації, а зайва їх деталізація стосовно мотивів, місця злочину, відсутності даних щодо обставин його вчинення вимагає додаткового розширення їх кола для урахування всіх можливих варіантів. Стиснувши вказані формулювання та видаливши з них окремі надто конкретні дані, що заважають типізації ситуацій, ми отримали їх у такому вигляді: 1) злочинці невідомі, наявні матеріальні сліди та окремі очевидці подій; 2) відомі окремі дані для встановлення злочинців, наявні матеріальні сліди та окремі очевидці подій; 3) окремі злочинці встановлені, але не затримані; 4) більшість злочинців встановлено та частину з них затримано. Запропонована П.В. Шалдирваном під номером «5» ситуація відрізняється від інших специфічним місцем вчинення злочину, в якому особи вже відбувають покарання, перебувають під наглядом охорони. Здається, що залежно від розвитку подій в установі Державного департаменту України з виконання покарань можливе формування ситуації «2» або «4» з числа зазначених.

Порівняння вказаних ситуацій при вчиненні масових заворушень й тих, що стосуються хуліганства, свідчить, що вони за своїм змістом співпадають із ситуаціями, визначеними як типові для розслідування злочинів проти громадського порядку.

Висновки. Таким чином, при розслідуванні злочинів досліджуваної категорії пропонуємо планувати слідство на початковому етапі, виходячи з наявності таких ситуацій: 1) злочинці (злочинець) відомі й затримані, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 2) частину злочинців відомо та затримано, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 3) частину злочинців (окремого злочинця) відомо, але не затримано, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 4) злочинці (злочинець) невідомі, наявні матеріальні сліди та всі чи окремі очевидці події; 5) злочинці (злочинець) невідомі, відсутні матері-

альні сліди та очевидці події.

Подальше дослідження розглянутої проблеми можна рекомендувати у напрямі дослідження ступеня поширення визначених типових ситуацій початкового етапу розслідування злочинів проти громадського порядку в цілому та за кожним з видів діянь зазначеної категорії.

Бібліографічні посилання

1. Альбом схем по криміналістиці : учеб. пособие. – М., 1989.
2. Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. Криміналістика : учеб. пособие / под ред. Н. И. Порубова. – Мн., 1997.
3. Белкин Р. С. Курс криміналістики : учеб. пособие для вузов / Белкин Р. С. – М., 2001.
4. Берекашвили Л. Ш. Расследование хуліганства : учеб. пособ. / Берекашвили Л. Ш. – М., 1968.
5. Біленчук П. Д., Головач В. В., Салтевський М. В. та ін. Криміналістика : підруч. / за ред. П. Д. Біленчука. – К., 1997.
6. Бушкевич Н. С. Криміналістическое обеспечение расследования хуліганства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Бушкевич Н. С. – Минск, 2008.
7. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / Васильев А. Н. – М., 2002.
8. Возгрин И. А. О первоначальном этапе расследования хуліганства / Возгрин И. А. // Вопросы теории и практики борьбы с хуліганством : сб. науч. тр. – Л., 1975. – С. 62-74.
9. Горбачевський В. Я., Захаров В. І., Ієрусалімов І. О. та ін. Криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років (умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень) : навч.-практ. посіб. / Горбачевський В. Я., Захаров В. І., Ієрусалімов І. О. та ін. – К., 2001.
10. Захаревський В. І. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хуліганстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Захаревський В. І. – М., 1990.
11. Крикунов А. Е. Расследование хуліганства : лекция / Крикунов А. Е. – К., 1978.
12. Криміналістика : учеб. / под ред. Р. С. Белкина. – М., 1986.
13. Криміналістика : учеб. / под ред. проф. А. Г. Филиппова (отв. редактор) и проф. А. Ф. Волынского. – М., 1998.
14. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. – Львів, 2010.
15. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Мойсеєва. – К., 2001.
16. Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики / Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. – К., 1994.
17. Скригонюк М. Значення слідчих ситуацій і тактичних операцій / Скригонюк М. // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 4 (46). – С. 90-91.
18. Советская криміналістика. Методика расследования отдельных видов преступлений / под ред. В. К. Лисиченко. – К., 1988.
19. Специализированный курс криміналістики : учеб. – К., 1987.
20. Шалдирван П. Масові заворушення. Деякі питання сучасної кримінально-правової характеристики / Шалдирван П. // Вісник прокуратури. – 2003. – № 6 (24). – С. 57-60.
21. Шалдирван П. В. Особливості методики розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук / Шалдирван П. В. – К., 2005.
22. Шурухнов Н. Г. Криміналістика : учеб. пособ. / Шурухнов Н. Г. – М., 2002.

Надійшла до редакції 28.05.2012